

EEN 'ZIERLIJKEN BLOEMENTEND', BLOEMENTHEATERS EN AURICULA'S

JAN HOLWERDA

Ten zuidoosten van het landhuis van Huis Landfort - bij de plaats Megchelen in de Gelderse Achterhoek - lagen tot voor kort restanten van een prieel. In 2022 is dit prieel op basis van oude foto's opnieuw opgetrokken. Op betreffende locatie stond eerder, volgens de *Caart van het Goed Landfort* uit 1825, een bouwwerkje met bijna vierkante plattegrond. De legenda op de kaart spreekt over een 'zierlijken bloementend'.¹ In dit artikel worden aspecten beschreven als het waar, wanneer en waartoe van het fenomeen 'bloementheater', maar ook andere gerelateerde zaken.

Waar

In een enkel oud boek zijn benamingen als bloem(en)tent en bloem(en)theater terug te vinden. Ook duiken deze benamingen op in een beperkt aantal krantenadvertenties, archief- en notariële stukken. Met de naam auricula-theater komt een bloemsoort-specifieke invulling naar voren.

In archiefstukken uit 1775 - met rekeningen van Johan Gualtherus van der Poort, heer van Oostkapelle - wordt gesproken over 'zeelen [zeilen] over de blommen' die zijn geschilderd en over schilderwerk aan 'blom stellingen'. Enige jaren later spreken rekeningen uit hetzelfde archief over de 'blom tenten' die zijn geschilderd en blijken de 'tenten geolied'. In een inventarisbeschrijving uit 1779 - van de buitenplaats Toornvliet bij Middelburg - zijn teksten te vinden als 'houtwerk voor bloemententen', 'eenige gordijnen voor bloemententen' en 'een blauw geschilder tafeltje tot het broeyen van bloemen'.²

Krantenadvertenties bieden aanvullende gegevens. Gevonden advertenties dateren vooral uit de tweede helft van de achttiende eeuw. In combinatie met allerlei bolgewassen en Auricula's worden soms tenten en theaters genoemd. Vaak met de vermelding dat alle

planten in potten staan. De verkopen en veilingen vonden bijna zonder uitzondering in de maanden maart en april plaats, bloeiende planten verkopen nu eenmaal beter. Wat Auricula's betreft spreken veel advertenties over aantallen van 300 (opvallend vaak), 500 tot zelfs 1000 potten. Naast de planten worden geregeld ook bijbehorende zaken als 'bakken, tralywerk, blinden, luyken, zeilen, stellagien, kassen, bollenbakken' genoemd.³ Een enkele advertentie dateert van voor 1750 of van na 1800. Halverwege de negentiende eeuw duiken de Auricula's opnieuw op in de kranten, nu in verband met de van af toen veelvuldige georganiseerde tuin(bouw)tentoonstellingen.

Het voorkomen van de bloementent op een buitenplaats blijkt bijvoorbeeld uit een advertentie uit 1754. Op 26 april 1754 zou op de hofstede Velserbeek (Velsen-Zuid) worden verkocht: 'Een groote party extra schoone dubbelde en enkele witte, blaauwe en roode hiacinthen; vroege en late tulipaanen, mitsgaders een fraaye bloemen tent met zyn zeylen, bakken, dekstukken'.⁴ Deze verkoop vond plaats na het overlijden van eigenaar Hendrick ter Smitten, een Amsterdamse koopman.⁵ Op 25 mei 1754 werden op de nabijgelegen buitenplaats Velsershooft (Santpoort) onder andere '300 potten Auriculaas, zo Luyse als Engelse [en] een bloemen tent' verkocht.⁶ De aanleiding is niet duidelijk, de verkoop vond plaats twee jaar voor het overlijden van de eigenaar, de Amsterdamse koopman Jacobus de Peyrou.⁷ Een derde voorbeeld vormt de hofstede Westerhout (Haarlem). Aldaar werd in 1773 'een schoone party van de eerste en fynste soorten van dubbelde, roode, witte en blaauwe Hiachinten, eenige potten Auriculaas, twee bloemen tenten, bakken enz.' te koop aangeboden.⁸

Afb. 1. Bezoek aan een bloemkwekerij: de maand april (1791), door Jacob Cats. De tekening behoorde oorspronkelijk tot een serie van twaalf met voorstellingen van maanden (Rijksmuseum Amsterdam RP-T-1990-12). Het is een voorbeeld van bloemenverkoop op een kwekerij / bloemisterij.

Wanneer

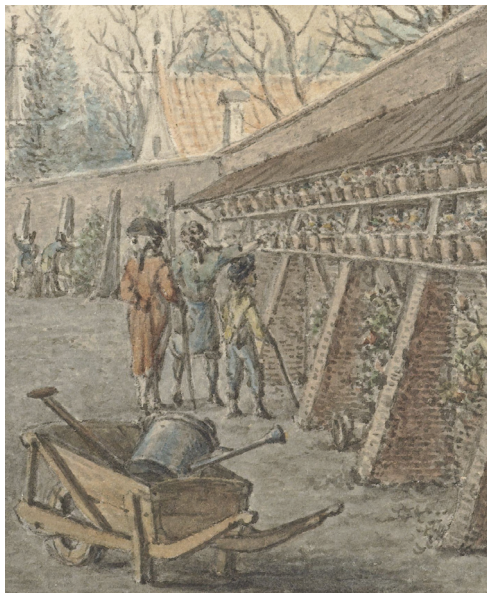
De nu oudst bekende advertentie met Auricula's dateert uit 1694. Verkocht werden 'een groote quantiteyt schoone angelieren, droge tulp-bollen, hiacynthen, narcissen, dubbele jonquiles van de beste Fransse soort, kroonen imperiael, auriculaes, &c.'⁹

Uit een advertentie uit 1711 volgen enige details rond Auricula's: aangeboden werden '300 potten met Auricula, alle van de beste en raerste soorten, door een liefhebber met neerstigheid vergaderd [verzameld]'.¹⁰

Het bijzondere van de soort en het aspect kleur wordt ook benadrukt in de verkoop van 'een party extraordinaire curieuse Auricula, bestaende in verscheyde soorten, soogeschildeerde als Luykse tweecouleurs' door de Haagse Johannes de la Boniere.¹¹ Hij noemt zich als groot plantenliefhebber 'knecht van de ed[ele] Broederschap van Flora'. Indrukwekkend is de verkoop van '1000 Engelse Auricula', in 1712 door de Zierikzeese bloemist Andries Visser.¹² Soort, aantal en bijzonderheid blijken ook uit de wervende aankondiging van een aanstaande verkoop in 1730 van 'een groote party extra curieuse Auricula bloemen, bestaende omtrent in 400 differente soorten van couleuren, en nuancen, of weerschijnende couleuren, waer van niemant heeft en nooyt van gedistribueert

heeft; de weerga in mooyheyd is nooyt gesien'.¹³

De toepassing van potten en plaatsing in een theater volgt onder andere uit een advertentie van de Haagse bloemist Dirk Grosman. Hij adverteerde in 1747 met 'een extra fraeye en groote quantiteyt van over de 300 van de nieuwste soorten Engelse en Luykse Auriculaes in potten; door een voornaem liefhebber nagelaeten; mitsgaders twee magnifique theaters, no. looten, opzet-yzers tot de liefhebberry behorende'.¹⁴ Meer planten, lees bolgewassen, staan in een uit 1753 daterende advertentie van de Haarlemse bloemisten Aalst van Nieuwkerk en Jacob Mol

Afb. 2. Uitsnede met rechts tegen de tuinmuur, op ooghoogte, bloemen in aardenwerken potjes onder een afdak.

Afb. 3. De Bloemmarkt te Amsterdam, gezien van de Weessluis naar het Stadhuis (1759), door Jan de Beijer (Stadsarchief Amsterdam, 010094000248). Het is een voorbeeld van bloemenverkoop op een markt.

& Comp: 'te bekomen zyn, in groote en mindere quantiteyt, de allerschoonste dubbelde en enkele roode, witte en blaauwe hyacinthen, tulipaanen [tulpen]...; een uytmuntende collectie der allerschoonste Engelse, Hollandse en Luykse Auriculaas, waarvan zy in de gepasseerde bloeytyd een fraay theater vertoond hebben'.¹⁵ Een enkele advertentie omvat eveneens 'een party fraaye bloem-potten en vassen'.¹⁶

Variatie in naamgeving blijkt uit een advertentie uit 1772. Toen werden bij de Middelburger François Gaaswyk onder andere 'een extra fraaye verzameling van bloeyende aurucola's, in potten ... [en] verders een overdekte aurucola tent' verkocht.¹⁷ Dat met bloementent en -theater niet per se hetzelfde werd bedoeld blijkt impliciet uit een advertentie waarin beiden worden genoemd. In 1784 werden voor de 'speelhof van wylen

Johannes Carol' te Middelburg verkocht: '400 à 500 potten met Auricula en diverse andere bloemen in soort, als mede een bloemtiater en tent'.¹⁸ Een advertentie uit 1759 brengt een net wat andere vorm van de bloementent naar voren. Aangeboden werd 'een extraordinaire, schoone en welgeconditioneerde verzameling van tulpen ... benevens noch een bloementent, die over twee beddens kan geplaatst worden'.¹⁹ Deze bloementent moet vermoedelijk worden voorgesteld als een lage brede zeilen tent geplaatst over twee bloembedden met bolgewassen. Een tekening van Jacob Cats uit 1791, met een bezoek aan een bloemkwekerij, biedt een passende illustratie (afb. 1 en afb. 5). Een advertentie uit 1799 geeft een idee van de omvang. In Middelburg zou 'een extra bloementent, groot circa 9 voet vierkant' (ca. 2,7 meter) worden verkocht.²⁰

Afb. 4. Uitsnede met de te koop staande bloemen in aardewerken potten.

Afb. 5. Een met zeildoek afgedekte bak met bloeiende bolgewassen. Uitsnede van *Bezoek aan een bloemkwekerij: de maand april (1791)*, door Jacob Cats (Rijksmuseum Amsterdam RP-T-1990-12).

Dat een bloementent kostbaar kon zijn zegt een advertentie uit 1770. Toen werden in de tuin van *'wylen Hendrik Verschuuring'*, aan de Zuidwest Binnen-Cingel in Den Haag, verkocht: *'... een extra groote bloementent van houten yzerwerk, kostbaar gemaakt en met best Vlaams-linnen behangen, binnen weinig tyd nieuw gemaakt. Nog een bloementent mede met Vlaams-linnen behangen, bestaande 2 bakken van 18 voet; alsmede 2 boog-tentjes met zeilen, en een groote party Auriculaas, bloem-kappen en schermen, leege potten, broeiraamen...'*²¹

In het voorgaande citaat worden *'bloem-kappen en schermen'* genoemd. De *'bloem-stokken'* in navolgende advertentie sluiten hierbij aan. In 1798 stonden in de *'Thuin Thoorzicht'* van *'burger Thomas Hochart'* *'... zeildoeken bloemententen, een groote party bloem-potten, thuin- en bloem-stokken'* te koop.²²

Een meer eenvoudige versie voor het presenteren van planten zal de *'stelling'* zijn geweest en de *'hyacinttent'* was mogelijk een specifieke gebruiksvariant van de bloementent. Beiden werden aangeboden bij de executieverkoop van de *'geweezene botanische tuin'* Duin en Weg te Hillegom, van de kweker Jacobus Gans. Hierbij werden niet alleen veel gewassen verkocht, maar ook een *'schoone hyacinten-tent'*, een *'groote bollen-stelling'* en *'Auricula- en andere bakken'*.²³ Denkbaar is de bloementent op de eerdergenoemde tekening van Jacob Cats een *'hyacinten-tent'* (afb. 5).

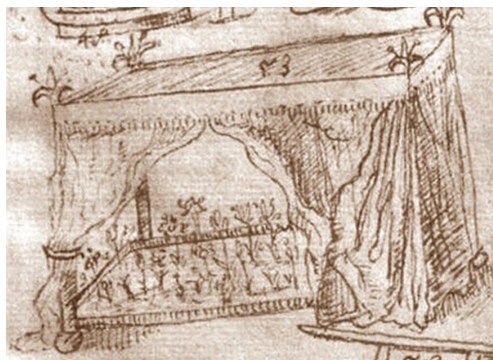
Na 1800 verdwenen bloementent, -theater en Auricula zo goed als uit de krant. Toch werd één en ander soms nog aangetroffen. Zo werd in 1825 op de Haarlemse bloemisterij

Ths. Storm onder meer *'een bijna nieuwe Auricula-tent met hetgeen er bij behoort'* aangeboden.²⁴ Maar dit is een uitzondering. Denkbaar geraakten Auricula's uit de populariteit en werden bolgewassen vooral nog toegepast in bloembedden en als stinzenplanten.

Afb. 6. Een stadstuin aan St. James' Square in Bristol (ca. 1806), Thomas Pole (Bristol Museum & Art Gallery). Een *'stelling'* met een groot aantal planten in potten verdeeld over drie trapsgewijs geplaatste planken. Het geheel staat in de schaduw en tegen de muur hangt een thermometer.

Afb. 7. John Evelyn, uitsnede uit één van de bladen in *Elysium Britannicum*, circa 1660. Bloementent boven een bed met planten, vermoedelijk bolgewassen.

Waartoe

Meerdere publicaties, vooral ook bewerkte vertalingen, bieden redenen voor de toepassing van bloementent en -theater. Kortweg draaide het om bescherming van de bloeiende plant - tegen zon, regen en wind - en om de presentatie van de plant - op ooghoogte en in theatrale vorm.

Zo valt in het uit het Engels vertaalde *Groot en algemeen kruidkundig, hoveniers, en bloemisten woordenboek* (1742) van de Engelsman Miller te lezen: 'Wanneer uwe bloemen zig beginnen te openen, moet gij haare potten op een stellazie zetten, gemaakt met rijen van planken boven mekander, en van boven bedekt, om haar voor nattigheid te bewaaren. Dit moet open zijn voor

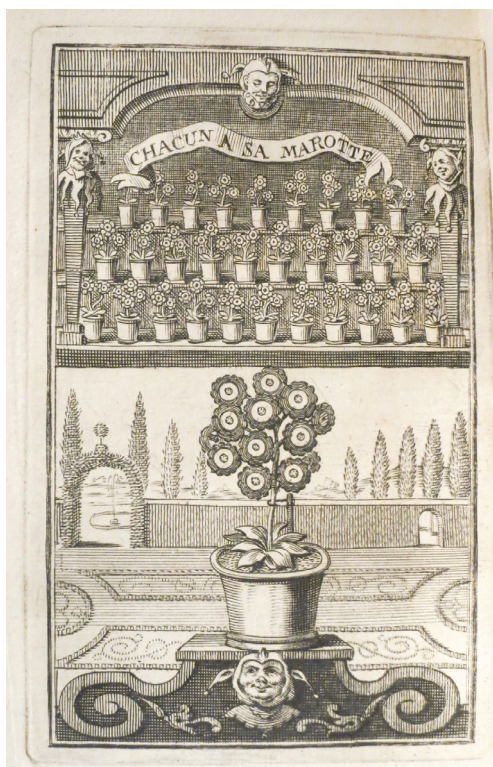
de morgen-zon; maar voor de hitte der middag-zon gedekt zijn. In deeze gestalte zullen ze zig veel voordeeliger vertoonen, dan wanneer de potten op den grond staan; want dewijl haare bloemen laag zijn, verschuilt zig haare schoonheid voor ons, terwijl we haar, wanneer ze op planken verheven zijn, volkomen beschouwen kunnen. In deezen stand kunnen ze blijven, totdat de schoonheid van haare bloemen over is...'²⁵

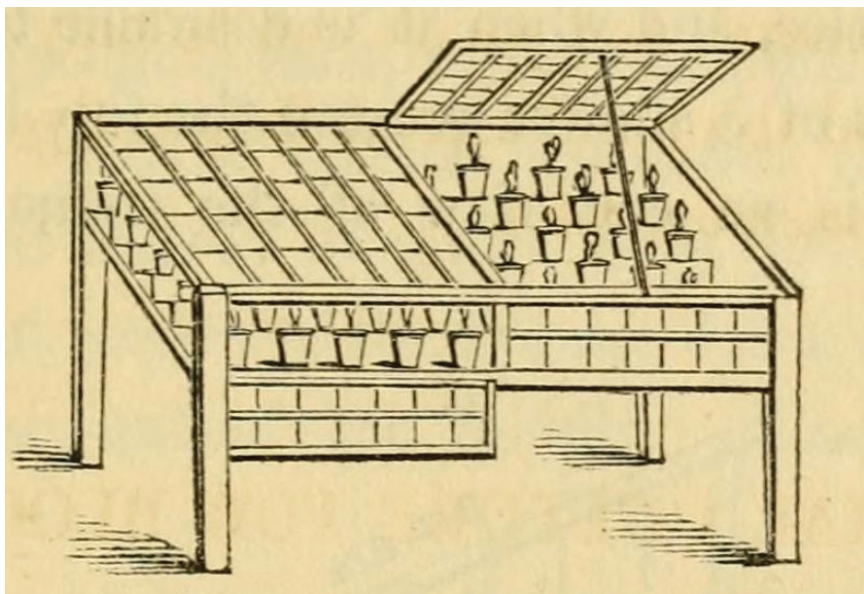
Onder de maand april in het eveneens uit het Engels vertaalde *Maandelijksche tuin-oefeningen* (1767) volgt een aanvullende herhaling van Miller: 'De fraaije Aurikula's zullen nu haare schoone bloemen beginnen te vertoonen. Daarom moeten de potten verzet worden onder eenig dak, om de zelve voor nattigheid te bewaren, die de poeijer van deze bloemen zou afspoelen, waar in een groot deel van derzelve schoonheid gelegen is. Zy moeten ook beschermt worden voor de hitte der zon, die derzelve verdorring zou verhaasten, maar ze moeten zoo veel vrye lugt hebben, als mogelyk is, anders zullen ze zeer slenterig opschieten.'²⁶ Dat 'poeijer' is de poederachtige coating die stengel, bladeren en bloemen van Auricula's kennen.

Het lemma 'Aurikel' in het van oorsprong Franstalige 'woordenboek' van Chomel (1778) vormt in feite een herhaling: '... om de bloemen beter of gemakkelijker van nabij te kunnen bezien, maar waar door de verschillende soorten ook een verwonderenswaardige en verrukkende vertooning, door haare differente koleuren en schakeering maaken; dog om dit gezigt wat langer te genieten, zo moeten ze met eenig dekzel van boven en van vooren gedekt zijn, waar door ze voor de zon, regen, en dauw beschermt worden; want door de regen word het poeder der bloemen afgespoelt, waar in een groot gedeelte van haar fraaijgheid bestaat; en de hitte der zon doet derzelve verdorring verhaasten; eger moet men ze niet altijd digt gesloten houden, maar ze bij alle gelegenheid, wanneer het droog en donker weer is, over dag veel lucht laten genieten, dewijl anders haare koleuren niet zo volmaakt worden...'²⁷

In het uit het Frans vertaalde *Algemeen en beredenerent woordenboek der natuurlyke historie* (1767) van De Bomare valt eenzelfde reden en gebruik voor hyacinten te lezen: 'Om de kleuren van de hyacinten te bewaaren, moet men haar voor de zon, door middel van een

Afb. 8. Frontispice *Nouveau traité de la culture parfaite des oreilles d'ours ou auricules*, 1735. Afgebeeld een 'theater' bestaande uit drie trapsgewijs geplaatste planken met planten in potten.

Afb. 9. Auricula-kas/bak, uit: George W. Johnson en J. Slater, *The auricula; its culture and history*, 1847.

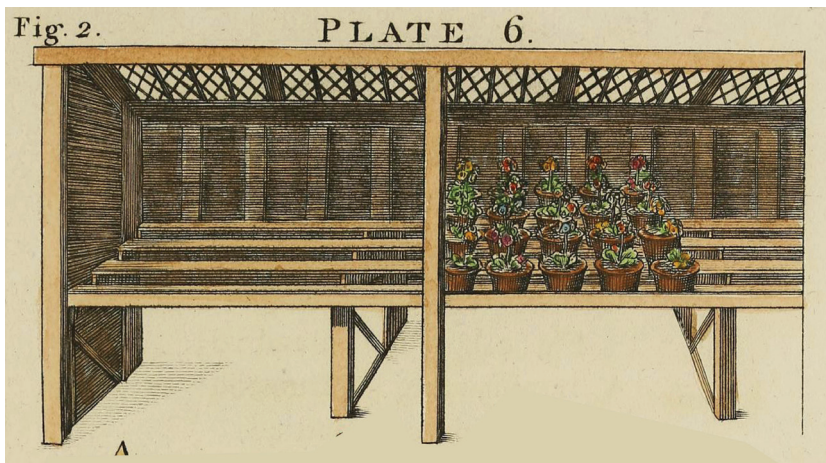
Afb. 10. Een nog bestaand exemplaar van een Auricula-kas/bak.

bloeme-tent beschutten; zonder deze voorzorg doet de hitte der middagzon, haar eensklaps de schoonheit van haare kleuren verliezen, en de bloemen welras verwelken.²⁸ Het eerder aangehaalde *Maandelyksche tuin-oefeningen* (1767) van Miller vermeldt eveneens het overdekken van bloeiende planten: ‘De bedden met fraaije ranunkels, anemones, tulpen en hiacinten, welke nu in bloei zyn, moeten met matten of kleden bedekt worden, om dezelve te bewaren voor nattigheid en de hitte der zon, door welk middel zy veel langer in schoonheid kunnen bewaard worden.’²⁹

Planten

De verschillende bronnen vermelden in combinatie met bloementent en -theater plantensoorten als hyacinten, tulpen, narcissen, ranonkels, anemonen, anjers en Auricula's. Daarnaast een enkele keer keizers-kronen, leliën en irissen.

De Auricula of Aurikel is de tuinprimula ofwel *Primula auricula*, die van oorsprong uit de Alpenregio's komt. Vanouds werd bij Auricula's onderscheid gemaakt tussen Luiks(ch)e of Hollands(ch)e Auricula's enerzijds en

Afb. 11. Uitsnede plaat 6, James Maddock, *The Florist's Directory* (1792). Auricula 'stelling'; open zijde naar het noorden of oosten; donkere binnenzijde; bovenzijde bestaande uit ramen die bij zon eventueel worden toegedekt.

Afb. 12. Auricula 'stelling'; één open zijde, van binnen donker tot zwart; bovenzijde bestaande uit ruiten.

Engels(ch)e Auricula's anderzijds. De Engelse variant kent bloemen met een wit oog, is bont gemarmerd of gestreept en lijkt met witachtig 'poeder' bestrooid. De Luikse of Hollandse variant kent een geel of olijfgroen oog en tenminste twee hoofdkleuren.³⁰ Die 'poeder' vormt de schoonheid van de Auricula's en tent of theater moet afspoelen voorkomen, aldus de al aangehaalde Miller.³¹

Tent en theater

Bloemententen waren in de regel huiven die ofwel direct over een bloembed werden geplaatst of als tentjes over bedden waar de bloempotten op stonden. Het vroegst bekende en naar het lijkt enige afgebeelde voorbeeld van een bloementent is een Engelse afbeelding uit de jaren 1660 (afb. 7). Deze is gemaakt door de (tuin)architect en kweker John Evelyn en opgenomen in zijn nooit gepubliceerde *Elysium Britannicum*. De tekening laat een soort hemelbed zien met versiering op de hoeken. In de tent zijn potten met bloeiende planten uitgestald op een plat vlak. Evelyn heeft de bloementent opgenomen te midden van tekeningen van allerlei andere tuinattributen.³²

In hetzelfde geschrift heeft Evelyn het ook over potten die 'theatraal' op in stappen boven elkaar geplaatste banken en planken moeten worden geplaatst.³³ Of te wel, op een 'stelling' of stellage.

De benaming 'theater' kent zijn oorsprong in eind zeventiende-eeuwse Franstalige publicaties. In 1688 promootte het boekje *Connoissance et culture parfaite des belles fleurs* het idee van een 'theatre des fleur' voor tulpen, anjers en Auricula's. Vrij vertaald, uit het Frans, een theater van vijf à zes vijftien centimeter brede 'treden', die op gelijke afstand van elkaar omhooglopen. Ook *Traite de la culture parfaite des oreilles d'ours ou auricules* (1732) spreekt over een 'theatre' of 'buffet'. De tweede editie, *Nouveau traité...* (1735), kent zelfs een afbeelding van een 'theatre', op het frontispice (afb. 8).³⁴ Vrij vertaald, uit het Frans, was de binnenzijde zwart geverfd zodat de kleuren van de Auricula's beter tot hun recht kwamen. Er waren echter ook veel theaters met een schildering of perspectief zodat ze gedurende de periode dat er geen planten in

stonden een ornamentale functie hadden. Gedurende de periode dat er wel planten in stonden moesten de schilderingen met zwart doek worden afgedekt, alle aandacht moest dan op de bloemen zijn gericht.³⁵

De afbeelding toont een podium met drie niveaus waarop potten met bloemen staan. Op betreffende afbeelding zijn aan drie zijden hoofden van harlekijnen met kap en bellen. Deze hoofden waren gerelateerd aan het motto van de Auricula: 'Chacuna samarotte' ('iedereen heeft zijn rage of dwaasheid' - 'marotte' heeft zowel de betekenis van gekkenstok van de hofnar als die van obsessieve fantasie). Deze toespeling op de dwaasheid van bloemisten lijkt te verwijzen naar de eerdere tulpomanie van de zeventiende eeuw en de ten tijde van het *Nouveau traité* dreigende speculatie in de hyacinten-handel. De hoofden zullen overigens eerder een spottende toevoeging aan de prent zijn geweest dan een onderdeel van een Auricula-theater.³⁶

In de eerste helft van de achttiende eeuw sijpelt het woord theater in verschillende publicaties door. In de uit het Engels vertaalde *Almanach der hoveniers* (1745) schrijft Bradley: 'Dit theater moet tegen het oosten open staan, dog anders rontomme beschut voor de zon en van boven wel gedekt zyn, want de minste regen beneemt de schoonheid deezer bloemen; maar boven alles moet men die tegen de weste-wind beschermen.'³⁷

In het eerder aangehaalde *Maandelijksche tuin-oefeningen* (1767) schrijft Miller: 'Men zet deze potten doorgaans op theaters, met planken trapswyze een duim of drie boven elkander ryzende, het welk zeer goed is, om deze keurlyke bloemen, die laag groeijen, te kunnen bezien, want anders is men genoodzaakt, om de potten op te nemen, en by de oogen te brengen. Doch, om dat deze theaters altoos van boven gedekt zyn, om de zon en regen af te weeren, moeten zy ook altoos, als het weer zulks toelaat, van voren open zyn...' Ook heeft hij het over: 'Myn theater met Auricula's is gedekt met een vierkant raam van dubbelde latten, waar over een geschilderd zyldoek gespannen is. Dit raam kan, door middel van twee katrollen, regtstandig opgehaald worden.'³⁸

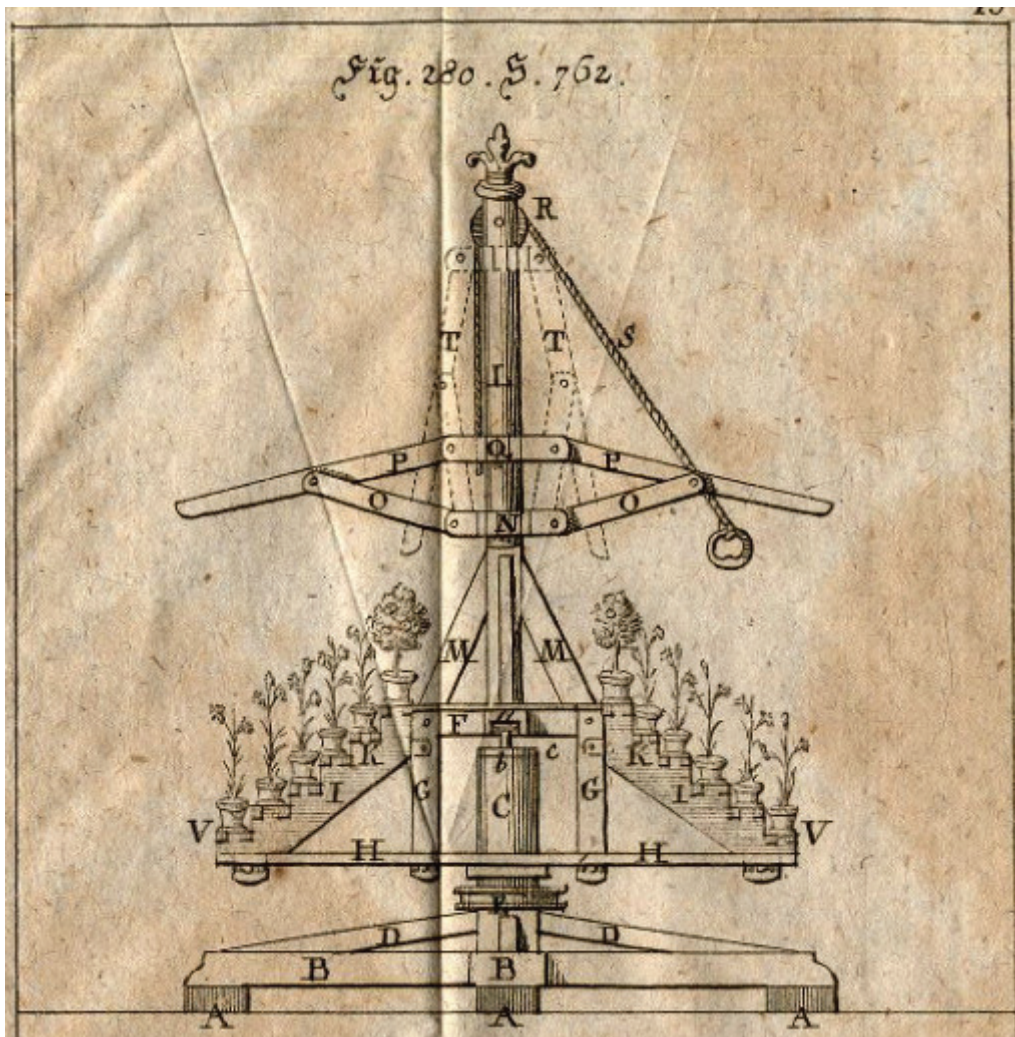
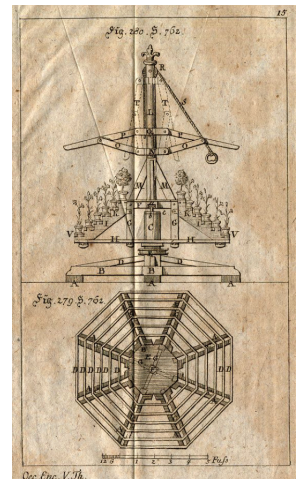

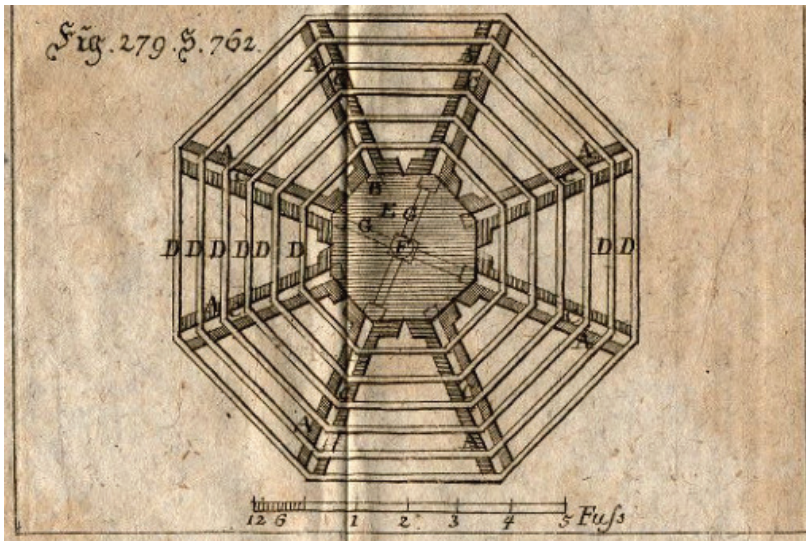
Fig. 280, Standriß.

- A. Grundsteine, worauf die Stellage gesetzt wird.
 - B. Acht in einander geschloßene Schwellen.
 - C. Die Spindel, welche auf die Schwellen B bevestigt ist, und um welche die obere Stellage herumgedreht werden kann.
 - D. Streben, welche die Schwellen B und die Spindel C vest zusammenhalten.
 - E. Ein blechern oder thöneren Gefäß, welches an die Spindel C gesteckt und mit Wasser angefüllet werden kann, damit kein Gewürm zu den Blumen kommen könne.
 - F. Riegel, welche mit den Säulen G, Bohlen H, und Streben I, bevestigt sind.
 - G. Die in dem Grundriß beschriebenen Säulen B, welche in den Bohlen H, und Riegel F, bevestigt sind.
 - H. Die in dem Grundriß benannte Bohlen A, in welche ein Loch gemacht ist, durch welches die Spindel C geht.
 - I. Streben, worauf die Latten K vestgemacht sind.
 - K. Latten, worauf die Blumentöpfe gesetzt werden.
 - a. Eiserne Pfanne.
 - b. Eiserner Zapfen, worauf die obere Stellage herumgedreht werden kann.
 - c. Eiserner Ring um die Spindel.
 - L. Spindel, an welcher der Schirm auf= und niedergelaßen werden kann.
 - M. Streben, welche die Spindel vesthalten.
 - N. Die untere Scheibe des Schirms, so an der Spindel L vest ist, und worinn die Arme O beweglich sind.
 - O. Die untern Arme des Schirms.
 - P. Obere Schirm=Arme, worauf das Wachstuch angemacht ist.
 - Q. Die obere Schirm=Scheibe, worinn die Arme P beweglich sind.
 - R. Scheibe, über welche eine Schnur S gehet.
 - S. Schnur, mit welcher der Schirm aufgezogen und niedergelaßen werden kann.
 - T. Punctirte Linien, welche zeigen, als wäre der Schirm aufgezogen.
 - V. Die Blumentöpfe.
- Die obere Stellage wird dergestalt verfertigt, daß man die Spindel L und Streben M abnehmen, und die untere Stellage leichter fortbringen kann.

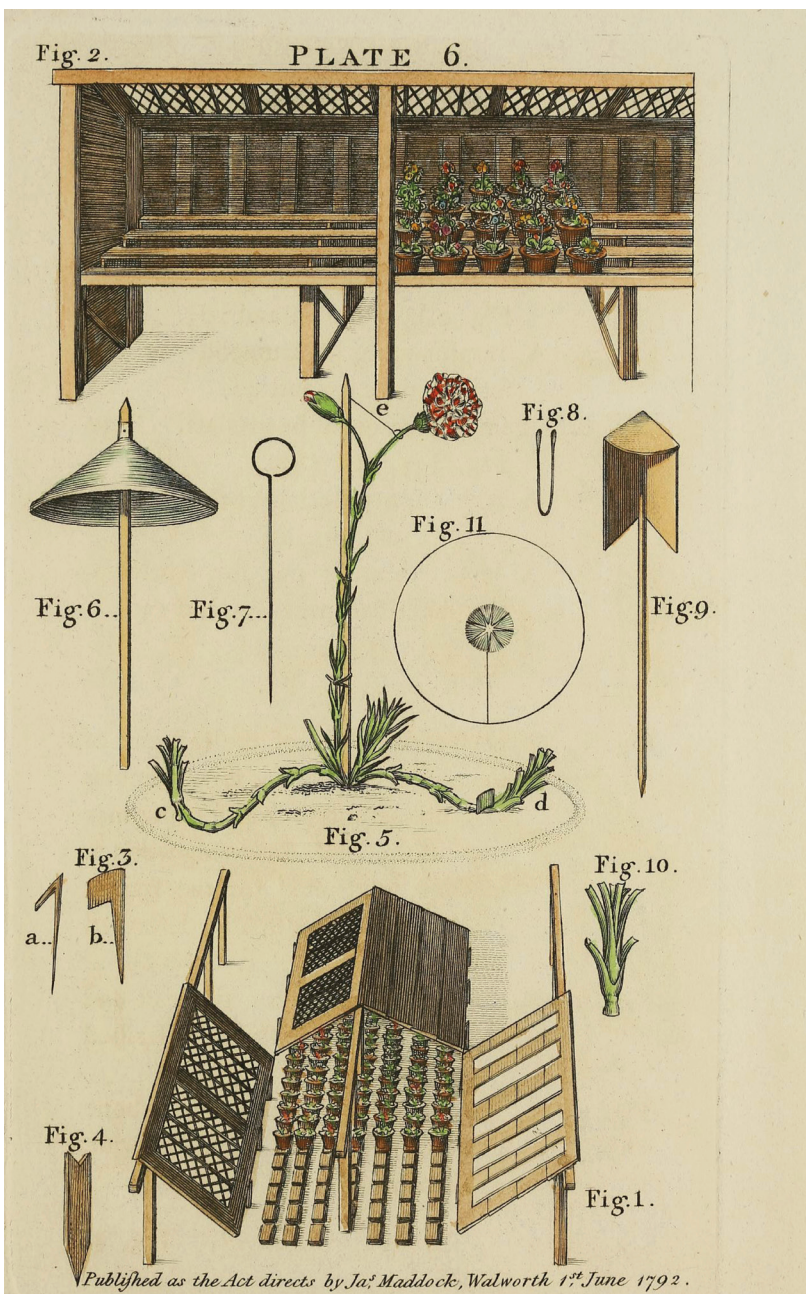
Afb. 13. 'Blumengestelle'
Johann Georg Krünitz, Öko-
nomische Encyklopädie deel
V, 1784.

- Afb. 14. Eine von dem
Baumeister, Jo. Wilh.
Hase, in Jena, erfundene
Blumen=Stellage oder Ge-
stelle, welche zur Sommerszeit
in einem Garten, und zur Win-
terszeit in einem Gewächshau-
se aufgestellt, mit 200 Stück
Blumentöpfen besetzt, und
nach verschiedenen Weltge-
genden herumgedreht, auch
vor Sonnenschein und Regen
mit einem Schirm bedeckt
werden kann.

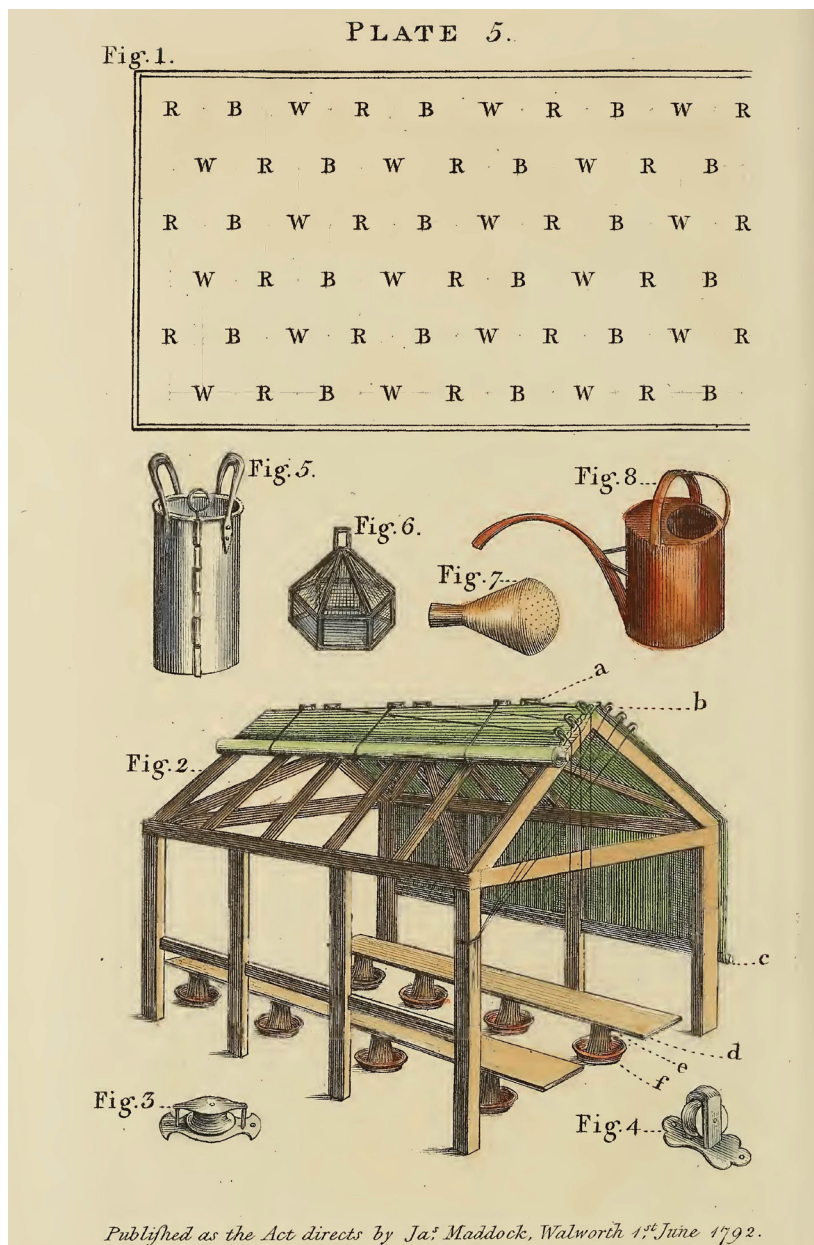
Afb. 15. Fig. 279, der Grundriß.

- A. Vier Stück 2 Zoll starke Bohlen, welche in einander geplattet sind.
- B. Acht Säulen, welche in die Bohlen A mit Zapfen bevestig sind.
- C. Acht Streben, von 2 Zoll starken und 12 Zoll breiten Bohlen, welche in die Stücke A und Säulen B bevestig sind.
- D. Latten, welche in die Streben C bevestig sind, und auf welchen die Blumentöpfe zu stehen kommen.
- E. Decke von Bohlen, welche auf die Säulen B vestgemacht, und worauf der Schirm gesetzt werden kann.
- F. Schirmsäule.
- G. Streben, welche die Schirmsäule vesthalten.

Afb. 16. Plaat 6 uit James Maddock, The Florist's Directory (1792):

- Fig. 1 Winterstalling voor Auricula's en anjers. 's Zomers te gebruiken door de ruiten te vervangen door houten platen
- Fig. 2 Auricula stelling
- Fig. 3 Pin om plantensteel tegen grond te drukken
- Fig. 4 Paaltjes om onderzijde van zijschotten van fig. 1 van grond te houden
- Fig. 5 Anjer en 'bovenzijde pot' (cirkel)
 - c. aflegger
 - d. met 'pin' vastgelegde aflegger
 - e. aangebonden steel
- Fig. 6 Wit of groen 'kapje' / 'parasol' om de bloem tegen zon en regen te beschermen
- Fig. 7 Buigzame messing draad ter ondersteuning van plant en bloem
- Fig. 8 Gebogen draad met afgeplatte einden om bloembladen weg te halen of goed te leggen; de uiteinden zijn met doek of draad omwikkeld om beschadiging te voorkomen
- Fig. 9 'Schaduwpin' voor hyacinten, tulpen e.d.; voorafgaand aan bv een parasol
- Fig. 10 Geknipte anjer.

Afb. 17. Plaat 5 uit James Maddock, The Florist's Directory (1792):

Fig. 2 Een frame of 'luifel' over een bed of 'podium' ter bescherming van de planten tegen regen en zon; afdekscherm aan één zijde opgetrokken

- a. katrol
- b. katrol
- c. eind van de dekschermrol
- d. één van de planten dragende planken
- e. op de kop geplaatste pot
- f. staande in schaal met water; om wormen tegen te houden

Fig. 3 Katrol voor optrekken van dekscherm

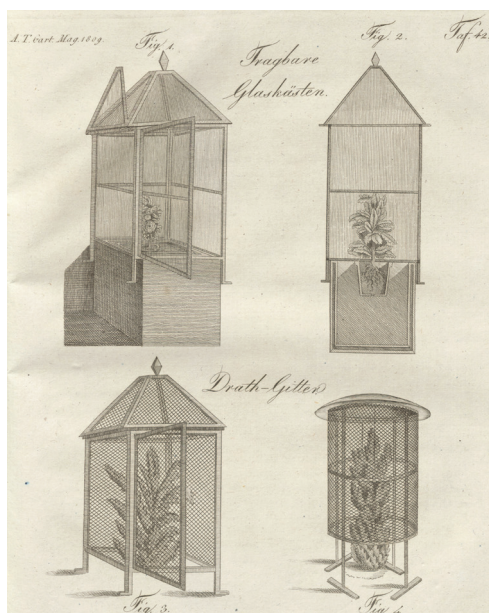
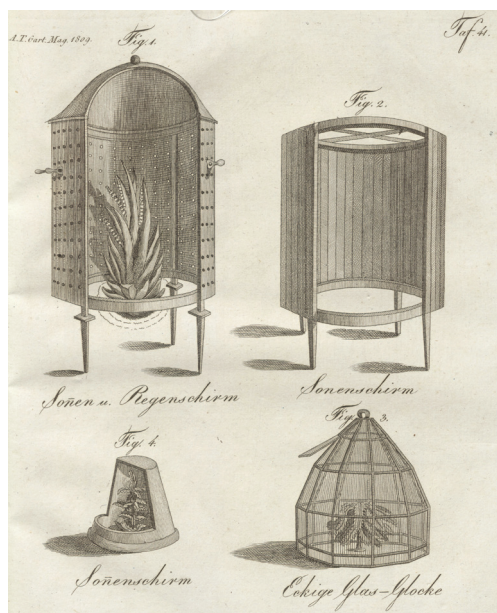
Fig. 4 Katrol voor optrekken van dekscherm

Fig. 5 'Verplant-koker'

Fig. 6 Klein hexagonaal kasje of 'lantaarn' zonder bodem

Fig. 7 Broeskop van een gieter

Fig. 8 Auricula gieter met slanke tuit

Afb. 18. Plaat 41 uit Allgemeines Teutsches Garten-Magazin (1809):

- Sonnen u. Regenschirm
- Sonenschirm
- Sonenschirm
- Eckige Glas-Glocke

Afb. 19. Plaat 42 uit Allgemeines Teutsches Garten-Magazin (1809):

- Tragbare Glaskästen
- Drath-Gitter

Het al aangehaalde lemma 'Aurikel' uit het 'woordenboek' van Chomel (1778) vult aan met: *'... het boufet of theater ... daar de potten, van gelijke groote zijnde, trapswijze een duim of twee à drie boven elkander staan het dak of dekzel zodanig toegestelt zij, dat het door middel van katrollen loodrecht overeind kan opgetrokken worden; en waar toe best dient een vierkante raam, waar over geveert linnen gespannen is. Van vooren kan men het theater bij zonneshijn met riet- of andere matten, of linnen gordijnen sluiten.'*³⁹

In *The Florist's Directory* (1792) geeft James Maddock maten weer. Zijn beschrijving spreekt over vier of vijf ca. 180 cm brede planken, de onderste plank zo'n 70 cm boven het maaiveld, de planken er boven, trapsgewijs naar achteren, ieder zo'n 7 cm hoger dan de voorgaande plank. De noordelijke voorzijde is open en ca. 210 cm hoog, de dichte zuidzijde zo'n 165 cm hoog. Het aflopende dak bestaat uit glas.⁴⁰ In het lemma 'Primula auricula' in *Every Man his own Gardener* (1784) hebben Thomas Mawe en John Abercrombie het over een rondgaande vorm en piramidale opbouw.⁴¹ In het eerste deel van de *Architektonisches Lexikon* (1830) beschrijft Wilhelm Günther Bleichrodt een 'Blumengestelle' die om de as kan draaien, zodat bloemen uit of in de zon gezet kunnen worden, en heeft hij het over een in- en uitklapbaar tentdoeken-dak.⁴²

De beschrijving en tekening (afb. 13-15) uit de Duitstalige encyclopedie (1784) van Johann Georg Krünitz vormt een fraaie illustratie bij delen van de verschillende voorgaande beschrijvingen.⁴³ Het laat een achtkantige bloemenstellage zien met een grootste breedte van 9 voet of wel circa 2,8 meter. Deze stellage met zes niveaus om 200 bloempotten op te plaatsen, is om de as draaibaar en kent een zonne- en regenscherm wat via een katrol zakkend uiteen- en optrekkend ineenvouwt.

'Rondom' Auricula en andere bloemen

In een eerder aangehaalde advertentie was sprake van 'bloem-kappen en schermen' en in een andere van 'bloem-stokken'. Ten aanzien bloem- en plantbescherming e.d. bestonden nog meer kleine en grotere objecten. Een aantal platen illustreert een en ander (afb. 16-19).

Vandaag de dag

Met name in Engeland bestaan vandaag de dag veel liefhebbers van Auricula's. Zoeken via Google levert veel hits en beeldmateriaal. Veel van de opstellingen met Auricula's bestaan uit de planten op een 'stelling' / stellage (afb. 20) of in een 'kastmodel' (afb. 21) dat terug gaat op de Franse prent uit 1735. Veelal met 3 en meer planken boven elkaar, al dan niet trapsgewijs verspringend. De opstelling staat al dan niet tegen een muur. Een deel van de foto's van tegenwoordige theaters laat een 'kastmodel' zien dat van binnen zwart geveerd is, als in het oude Franse boekje aangegeven. Een deel van de gevonden voorbeelden van het type 'kastmodel' heeft ook versieringen langs de buitenranden, om de 'kast' een theatrale uitstraling te geven; tot zelfs houten draperieën toe (afb. 22).

Geen van de moderne voorbeelden of navolgers heeft het karakter van een tent, een overhangend tegen de zon beschermend dak of (zeil)doek dat voor de open zijde kan worden neergelaten ter bescherming tegen de zon. Wat dat laatste betreft, zo lang de opstelling enkel ochtendzon krijgt is dat geen probleem, aldus de oude geschriften. Dit is eveneens van toepassing daar waar de open zijde van het type 'kastmodel' op het oosten is gericht.

De gevonden voorbeelden van het type 'kastmodel' zijn allen echter geen modellen voor grote aantallen Auricula's. Daar past het theater van het Engelse Calke Abbey veel beter bij (afb. 23). Dit theater dateert uit 1830 en zou het oudst nog bestaande Auricula-theater zijn.

Gedurende hun bloeitijd staan Auricula's in het theater. Op grond van foto's staan er voor de Auricula-bloeitijd, narcissen en violen, nadien geraniums en liggen er in de herfst pompoenen in.

Een bekend voorbeeld in Nederland, van recente datum, is het Auricula-theater in de tuin van Paleis Het Loo (afb. 24). Het is in feite een 'stelling' die gedurende de Auricula-bloeitijd in één van de monnikskappen in de Koninginnetuin wordt geplaatst. De kap resulteert in bescherming en geeft de 'stelling' een 'theatrale' uitstraling.

Afb. 20. Auricula's op een 'stelling'.

Afb. 21. Auricula's in type 'kastmodel'

Afb. 22. 'kastmodel' met houten draperieën voor een theatraal of 'tent'-effect

Noten

Basis voor dit artikel vormt een onderzoek uitgevoerd in opdracht van Stichting Erfgoed Landfort.

- 1 J.T. Übbing, *Caart van het Goed Landfort beneffens de daartoe behoorende ertinentien, gelegen bij Anholt in de Boerschap Meggelen Canton Gendringen, 2 juli 1825*, Archief Stichting Erfgoed Landfort.
- 2 Martin van den Broeke, Bloemententen in Walcherse tuinen. Een onderzoek naar een onbekend tuinornament, *Cascade bulletin voor tuinhistorie* 5 (1996) nr. 2, p. 48-49.
- 3 *Leydse courant* 25-02-1739.
- 4 *Oprechte Haerlemsche courant* 16-03-1754.
- 5 Jan Morren, *Kastelen en buitenplaatsen in Velsen, deel 3 IJmuiden, Velsen-Zuid en -Noord*, 2005, p. 207-208.
- 6 *Oprechte Haerlemsche courant* 09-05-1754. Zijn weduwe verkocht toen ook de kunstcollectie; zeven jaar later werd de buitenplaats zelf verkocht.
- 7 Jan Morren, *Kastelen en buitenplaatsen in Velsen, deel 1 Santpoort*, 2005, p. 111, 115.
- 8 *Amsterdamse courant* 13-04-1773.
- 9 *Oprechte Haerlemsche courant* 17-07-1694.
- 10 's Gravenhaegse courant 17-04-1711.
- 11 *Oprechte Haerlemsche courant* 18-04-1711.
- 12 *Oprechte Haerlemsche courant* 26-04-1712.
- 13 *Oprechte Haerlemsche courant* 04-04-1730.
- 14 's Gravenhaegse courant 21-04-1747.
- 15 *Oprechte Haerlemsche courant* 09-08-1753.
- 16 *Leeuwarder courant* 14-08-1756.
- 17 *Middelburgsche courant* 14-05-1772.
- 18 *Middelburgsche courant* 15-05-1784.
- 19 *Middelburgsche courant* 10-04-1759.
- 20 *Middelburgsche courant* 16-03-1799.
- 21 *Oprechte Haerlemsche courant* 17-04-1770.
- 22 *Oprechte Haarlemse courant* 06-09-1798.
- 23 *Oprechte Haerlemsche courant* 25-05-1782.
- 24 *Oprechte Haarlemsche courant* 18-06-1825.
- 25 Philip Miller, *Groot en algemeen kruidkundig, hoveniers, en bloemisten woordenboek*,

Afb. 23. Het Auricula-theater van Calke Abbey, met v.b.n.b. Auricula's; narcissen en viooltjes; geraniums; pompoenen.

deel 1, 1742, p. 98. In ieder geval ook vermeldt in de Engelstalige versie, *The Gardeners Dictionary*, van 1733.

- 26 Philip Miller, *Maandelijksche tuin-oefeningen*, 1767, p. 141. De eerste Engelstalige versie, *The Gardiners Kalendar*, verscheen uit 1735.

Afb. 24. Twee foto's van het Auricula-theater in de tuin van Paleis Het Loo. Het hoeveelheid aan potten en planten bepaalt het beeld. Het is een kwestie van smaak, maar minder potten en dus meer ruimte om de plant geeft meer rust en een betere 'expositie' van de plant.

- 27 Noel Chomel, *Algemeen huishoudelijk-, natuur-, zedekundig-, en konst- woordenboek: E-H*, 1778, p. 937. De Franstalige versie verscheen in 1767.
- 28 Valmont de Bomare, *Algemeen en beredenerent woordenboek der natuurlyke historie...*, deel 1, 1767, p. 477.
- 29 Miller, 1767, p. 142.
- 30 J.C. Krook, *Handboek tot het aanleggen, beplanten, onderhouden, enz., van tuinen, vooral met het oog op stadstuinen*, 1872, p. 190.
- 31 Philip Miller, *Maandelyksche tuin-oefeningen*, 1767, p. 141. De eerste Engelstalige versie, *The Gardiners Kalendar*, verscheen uit 1735.
- 32 Martin van den Broeke, Een tent als ornament. Notities over tenten en parasols in de achttiende-eeuwse Nederlandse tuin, *Cascade bulletin voor tuinhistorie* 9 (2000) nr. 1, p. 51.
- 33 Mark Laird, James Maddock's 'Blooming Stage' as a Microcosm of Eighteenth-Century Planting, *Garden History* 24 (1996) nr. 1, p. 70-81.
Mark Laird, *The Flowering of the Landscape Garden. English Pleasure Grounds, 1720-1800*, 1999, p. 204-211.
- 34 Laird, 1996, p. 72. Laird, 1999, p. 205.
- 35 Laird, 1996, noot 26.
- 36 Van den Broeke, 1996, p. 50.
- 37 Richard Bradley, *Almanach der hoveniers*, 1745, p. 30.
- 38 Miller, 1767, p. 141.
- 39 Noel Chomel, *Algemeen huishoudelijk-, natuur-, zedekundig-, en konst- woordenboek: E-H*, 1778, p. 937.
- 40 James Maddock, *The Florist's Directory*, 1792, p. 135-136.
- 41 T. Mawe en J. Abercrombie, *The Universal Gardener and Botanist*, 1778, lemma 'Primula auricula'.
- 42 Wilhelm Günther Bleichrodt, *Architektonisches Lexikon, oder allgemeine Real-Encyclopädie der gesammten architektonischen und dahin einschlagenden Hilfswissenschaften als Geschichte, Biographie, Plastik und Malerei, sowie aller Gegenstände des Land- und Wasserbaues, des Straßen- und Brückenbaues, der Maschinerie, der theoretischen und praktischen Mathematik, der Feldmeßkunst, der bauwissenschaftlichen Physik, Chemie, Mineralogie, Botanik etc.: A - E*, Volume 1, 1830, p. 199.
- 43 Johann Georg Krünitz, *Ökonomische Encyklopädie oder allgemeines System der Staats-, Stadt-, Haus- u. Landwirthschaft: in alphabetischer Ordnung. Von Bier bis Blume*, Volume 5, 1784, p. 761-763.